

Polyteknisk Lærestalt og Nationaløkonomi.

Af Aleksis Petersen.

Den Kommission, der for nogle Aar siden var nedsat i Sverig for at tage Spørgsmaalet om den tekniske Undervisning, særligt om Oprettelsen af en teknisk Højskole under Overvejelse, udtalte i sin Betænkning bl. A.: »Den store, stedse voxende Betydning, som de nationaløkonomiske Discipliner efterhaanden have faaet, har foranlediget, at Nationaløkonomien er bleven indført som Læremne ved næsten alle Udlandets polytekniske Skoler. Uden Tvivl er dette fuldkomment berettiget. En klar Indsigt i de for Samfundet i Almindelighed og for Industrien i Særdeleshed saa vigtige økonomiske Spørgsmaal kan med Grund fordres af Lederne af store industrielle Foretagender, og er overhovedet særdeles nyttig for Alle, der have noget at gjøre med Tekniken.» Kommissionen stillede derfor Forslag om, at Nationaløkonomien optoges som Fag i Læreplanen for den ny svenske tekniske Højskole. Den vilde ogsaa have stillet et saadant Forslag med Hensyn til den lavere tekniske Undervisning, naar

den havde troet, at «Forholdene» tillod det, d. v. s. naar Sverig raadede over tilstrækkelige nationaløkonomiske Lærerkrafter. Dens Standpunkt blev godkjendt af Regeringen, — og siden 1877 doceres Nationaløkonomi ved «tekniska Högskolan» i Stockholm.

Saaledes i Sverig. — Og Danmark?

I.

Det nittende Aarhundrede er Teknikens Aarhundrede. Det er muligt, at man i enhver anden Retning maa frakjende det al Originalitet og Storhed; — men i Retning af Teknik maa det indrømmes, at det har præsteret større og mere originale Ting end noget andet Aarhundrede. Af de store tekniske Fremskridt vilde Samfundet imidlertid ikke have høstet megen Glæde, naar det under den produktive Virksomhed ikke var blevet erkjendt, at «al Teknik, der arbejder for at tilfredsstille Fornødenhederne, er Økonomien underordnet.»

For et halvt Aarhundrede siden gav Hermann i sine «statsøkonomiske Undersøgelser» denne Tanke Ord. Han paaviste, hvorledes enhver produktiv Virksomhed har to Sider: den tekniske og den økonomiske. Han paaviste, hvorledes Maalet for den produktive Virksomhed vilde forfejles, naar man over Bestræbelserne for at frembringe Ting, der i teknisk Henseende ere mere eller mindre fuldkomne, glemte den forstandige Husholdning, glemte at sætte Tæring efter Næring. — Er det nittende Aarhundrede Teknikens Aarhundrede, saa maa det,

hvis denne Teknik har til Formaal at afhjælpe Menneskenes Savn, ogsaa være Økonomiens Aarhundrede.

Hvad er Meningen med at indføre Nationaløkonomien i den Undervisning, der gives paa de tekniske Højskoler? Er Formaalet kun det: at fortælle de vordende Teknikere, at den produktive Virksomhed ogsaa har en økonomisk Side? Hvis kun det var Formaalet, kunde man gjerne betegne den økonomiske Undervisning som temmelig overflødig. Enhver Landmand, enhver Fabrikant, enhver Haandværker, enhver Arbejder véd aldeles «instinktmæssigt» adskilligt om Betingelserne for, at hans Virksomhed kan betale sig. I Aartusinder før der kunde blive Tale om nogen økonomisk Undervisning, har man, omend ubevidst, bøjet sig for Økonomien. Den ubevidste Anerkjendelse af den skal ved Undervisningens Hjælp gøres til en bevidst. Undervisningen i Nationaløkonomi skal tjene til at modne og udvikle Elevernes Aand; den skal lette dem Forstaaelsen, den bevidste Forstaaelse, den klare Forstaaelse af det Liv, hvori de bevæge sig; den skal opmuntre dem til selvstændig Forsken og Tænken; — og det kan om en dygtigt ledet nationaløkonomisk Undervisning siges, at den som Dannelsesmiddel og som et Mittel i Aandsudviklingens Tjeneste vil staa i forreste Række blandt alle de Fag, der kunne finde Plads indenfor den tekniske Højskoles Omraade. Det gjælder ikke blot at udvikle de Studerendes Forstaaelse af Virksomhedens tekniske Side; — de skulle, naar de forlade Højskolen, tillige være i Besiddelse af en saadan almindelig Dannelse, at der er Rimelighed for, at de ville kunne udfylde de Pladser, for hvilke de have arbejdet. Det tør dog ikke overses, at naar en «polyteknisk Lærestalt» vil betragtes som en Højskole, saa maa

det Maal, dens Undervisning har for Øje, ikke sættes altfor lavt. Ved Hjælp af Nationaløkonomien vil man kunne give Teknikerne en højere, ideal Opfattelse af deres Kald; — man fordrer ikke af dem som af de Universitets-Studerende en filosofisk Dannelse; — man kunde maaske fordre en nationaløkonomisk. Det almindelige Dannelses-Grundlag er dog ogsaa her af Betydning.

Dr. V. Böhmert — tidligere Professor ved den polytekniske Lærestalt i Zürich, nu ved den i Dresden, en af de Mænd, der kraftigst have taget sig af den nationaløkonomiske Undervisning ved tekniske Højskoler, — skriver herom bl. A.: «De Forhold, med hvilke en Tekniker nutildags faar at gjøre, ere bleve saa storartede, at de umuligt kunne overses og beherskes, medmindre Teknikeren er i Besiddelse af en almindelig økonomisk Dannelse, og har en sund, fri, logisk og systematisk disciplineret Forstand paa Penge- og Varemarkedets almindelige Forhold, paa politiske og økonomiske Begivenheder og disses Tilbagevirken paa Omsætningen. . . . Den selvstændige Tekniker, den selvstændige Driftsherre, maa være i Stand til at kaste Blikket udover sit eget snævre Værkstedes Grænser. Han maa lære at bedømme den almindelige økonomiske Situation; lære at behandle og benytte den Statistik, der angaar Arbejdsløn og Varepriser, Høstudbyttet og Vareforraad, Indførsel og Udførsel; lære at beregne Virkningerne af Kommunikationsmidlerne og Omsætningsmidlerne, Mønt-, Bank- og Kreditforhold osv. osv. . . . Ved Hjælp af deres sunde Menneskeforstand, ved selvstændig Eftertænken og Læsning, ved gode eller slemme Erfaringer have mange Driftsherrer vel bragt det til en vis Sikkerhed i Bedømmelsen af foreliggende økonomiske Spørgsmaal; — men netop saadanne Mænd med

videre Horisonter føle ofte en Trang til systematisk at kunne gennemforske de økonomiske Kjendsgjerningers og Erfaringers mægtige Stof, og til at kunne drage sig andre Menneskers Viden og Erfaringer til Nytte. Saa-danne Mænd tage sjeldnere fejl og se i Almindelighed klarere end Theoriens Foragtere. Og overhovedet er den økonomiske Theori jo ikke Noget, der Intet har at gjøre med Praxis. Den er kun den logisk og systematisk ordnede Fremstilling af de i Praxis indvundne Erfaringer, eller af de ud af tilstedeværende Kjendsgjerninger udledede Love og Grundsætninger.» Og paa et andet Sted skriver den nævnte Forfatter omtrent Følgende: «Hvem der vil bygge Jernbaner, hvem der vil anlægge eller administrere Fabriker, hvem der vil indføre Maskiner og ny Driftsmaader, maa fremfor Alt beregne sine Omgivelsers økonomiske Tilstande; han maa tage Hensyn til Befolkningens Tæthed, dens Produktions- og Konsumtionskraft, dens Levevis og Arbejdsløn, dens Flid, Duelighed, Spar-sommelighed, Dannelse, sociale og politiske Forhold, naturlige Rigdomskilder, Handel og Industri, Told- og Beskatningsforhold osv.; han maa, kort sagt, være i Stand til at forstaa den hele økonomiske Stilling. Kapitalisterne betro sig i Almindelighed helst til dem, der have denne Forstaaelse.»

Nu er det sandt nok, at denne Forstaaelse i et stort Omfang ofte vil kunne erhverves i — Erfaringens Skole. Erfaringens Skole er en fortræffelig Skole; — kun Skade, at den i Almindelighed ogsaa er en meget kostbar Skole. Og det, man lærer i den, lider desuden ofte af en vis Ensidighed og Begrænsethed. Det vilde selvfølgelig være en besynderlig Overdrivelse, om man gjorde gjældende, at Den, der har gennemgaaet et theoretisk Kursus i Na-

tionaløkonomi, altid ogsaa i det praktiske Liv vilde vise sig som en bedre Økonom end Den, der savner al theoretisk Vejledning heri; det vilde være en Overdrivelse, ja en Paastand, hvis Urimelighed Erfaringen hver Dag gjør indlysende. Men dermed falder ikke den nationaløkonomiske Undervisnings Betydning ogsaa for det praktiske Liv. Hvis man vil have Noget at vide herom, sammenligne man to forøvrigt ensstillede Mænd med hverandre, af hvilke den ene hjælper sig med de økonomiske Forestillinger, han har arvet eller erhvervet sig ad empirisk Vej, medens den anden tillige systematisk og methodisk er bleven øvet i Betragtningen af Samfundets økonomiske Forhold. Hvem der af disse to har de bedste Chancer for sig i det praktiske Liv, er neppe tvivlsomt.

Som Dannelsesmiddel, som Middel i Aandsudviklingens Tjeneste har den nationaløkonomiske Undervisning altid haft sin Betydning. Men efterhaanden som de enkelte Samfundsmedlemmers tidligere relative Isolerethed bliver afløst af en stedse mere udpræget økonomisk Solidaritet, vil Trangen til en systematisk og methodisk ledet Forstaaelse af det social-økonomiske Maskineri blive mere og mere følelig. Den enkelte Landmand, Industridrivende, Handelsmand er, mere eller mindre, solidarisk med Landets øvrige Landmænd, Industridrivende, Handelsmænd; de forskjellige Samfundsklasser ere knyttede til hverandre ved mere eller mindre stærke Baand; og de enkelte Lande ere stedse mere i Begreb med at forene sig til et økonomisk Forbund. Det økonomiske Liv antager stedse mere et kosmopolitisk Præg. Om nogle Handelspolitikere, der have studeret Nationaløkonomi hos Bismarck, forsøge ved protektionistiske Forholdsregler m. m. at arbejde i modsat Retning, er, ligeoverfor den hele store Bevægelse,

for saa vidt betydningsløst. De civiliserede Samfunds Tilbøjelighed til at slutte sig sammen til et i økonomisk Henseende solidarisk Hele er uimodstaaelig. Hvad netop Teknikerne have gjort for at tilfredsstille denne Tilbøjelighed, opvejer tusinde Gange, hvad Bismarck'ske Økonomer og Politikere ville og kunne præstere i modsat Retning. En Gjennem boring af et St. Gotthard bringer os langt flere Skridt henimod «Verdensøkonomien», end en Bismarck'sk Toldlov trækker os tilbage herfra. Men jo mere det økonomiske Liv faar et «verdensøkonomisk» Præg, desto vanskeligere vil det blive for Fabrikanten saavel som for Landmanden og Handelsmanden at udfylde sin Plads som Producent, naar han skal hjælpe sig med de økonomiske Forestillinger, der i Almindelighed kunne erhverves af Folk, hvis Erfaringskreds er snævert begrænset, og hvis Iagttagelsesevne ikke er bleven udviklet. Jo mere kompliceret og sammensat det social-økonomiske Maskineri bliver, desto stærkere vil Trangen til en methodisk social-økonomisk Undervisning, til en Skærpelse af Blikket for de social-økonomiske Fænomener føles.

II.

Ønskeligheden af at de Mænd, der udgaa fra de polytekniske Lærestalter for i det praktiske økonomiske Liv at spille en i vor Tid saa fremtrædende Rolle, ogsaa have stiftet et theoretisk Bekjendskab med de Love, der raade i dette Liv, — erkjendes paa de fleste Steder. Men undertiden er denne Erkjendelse dog af en noget passiv Karakter. Medens Nationaløkonomien af nogle af Udlandets polytekniske Skoler anerkjendes som sideordnet og ligeberettiget med de andre Fag, der doceres dér,

have andre polytekniske Skoler kun indrømmet det nævnte Fag en tarveligere Plads, — og atter andre have endog slet ingen Plads tilovers herfor. Hvad er Grunden til den mindre tilfredsstillende Behandling, Nationaløkonomien paa sine Steder er Gjenstand for? Grunden er maaske den, at Nationaløkonomien som den yngste Videnskab ogsaa maa finde sig i, at Turen kommer sidst til den. Men engang kommer Turen ogsaa til den. Den Vej, den efterhaanden har banet sig i Udlandet, tør lade os haabe, at den ogsaa har en Fremtid for sig i Danmark.

Men er der Plads for Nationaløkonomien ved den polytekniske Lærestalt? ere de Studerende ikke allerede saa overlæssede, at der er mere Grund til at lette dem Byrden end til yderligere at forøge den? — Naar man ved Udlandets største og mest ansete (og ofte tillige ved de mindre) polytekniske Skoler har forstaaet at skaffe Plads, saa kunde det vel ogsaa lade sig gjøre i Danmark. Nedenfor skal jeg give endel Oplysninger om, hvorledes Sagen er bleven ordnet i Sverig, Tyskland, Østrig og Schweiz; men inden jeg skrider hertil, skal jeg først udtale mig om den Maade, hvorpaa en nationaløkonomisk Undervisning formentlig bør ledes ved en polyteknisk Lærestalt, og om den Stilling der bør gives den.

Her opstaar der da først Spørgsmaal, om Nationaløkonomi skal være et obligatorisk Fag, et Examensfag, eller om der blot skal gives de polytekniske Studerende Lejlighed til ved den polytekniske Lærestalt at høre nationaløkonomiske Forelæsninger, som særligt ere afpassede efter dem, altsaa om Nationaløkonomien her kun skal være et rent frivilligt Fag, i hvilket der ikke høres ved Examen. I sidste Fald er der ganske vist Fare, for at det vil blive meget forsømt, og at det kun vil blive

opfattet som et *hors d'oeuvre*. Alligevel kan det gjerne være, at praktiske Hensyn tale for foreløbig kun at indføre Faget som frivilligt Fag, ikke som Examensfag. Saaledes bar man sig f. Ex. ad i Sverig. Det er en Ordning, der har sine Misligheder; men som en Begyndelse kan den maaske anbefales.

Er man paa det Rene med, hvilken Stilling man vil indrømme Faget, kommer Spørgsmaalet om det Omfang hvori, og den Maade hvorpaa det skal doceres. Det gaar aabenbart ikke an at docere Nationaløkonomi for Polyteknikere paa samme Maade og i samme Omfang som for statsvidenskabelige Studenter. De dogmehistoriske Partier maa, saavidt muligt, stryges; de kritiske stærkt begrænses, og den «theoretiske» Nationaløkonomi indskrænkes til de Sætninger, der ere uundværlige for Forstaaelsen af den «praktiske» Nationaløkonomi. Det er paa denne sidste, at Hovedvægten skal lægges. Gjennem hele Undervisningen bør det haves for Øje, at det er med vordende Teknikere, at Docenten har at gjøre; der bør derfor saavidt muligt gives Undervisningen en privatøkonomisk-teknisk Farve, og til Belysning af de theoretiske Sætninger maa der fremføres Exempler og statistiske Oplysninger fra de Omraader, der ligge Eleverne nærmest.

Disse korte almindelige Antydninger ville blive supplerede af de følgende specielle Oplysninger om Forholdene i Udlandet. Læseren vil under disse Oplysninger finde Hovedpunkterne af forskellige Programmer for Undervisningen i Nationaløkonomi ved tekniske Højskoler.

III.

Om Sverig er Følgende at berette:

Ifølge de under 2. Marts 1877 udfærdigede Statuter for «kgl. tekniska Högskolan» i Stockholm indgaar «nationalekonomi jemte industriel lagstiftning» blandt Højskolens Læreemner. Ifølge en af Højskolens Bestyrelse given Bestemmelse er det nævnte Fag — indtil Videre — frivilligt, saa at der ikke ved Afgang fra nogen af Højskolens særskilte Afdelinger eller Fagskoler fordres Bevis for at have deltaget i de nationaløkonomiske Øvelser eller hørt Forelæsninger over Nationaløkonomi og Industrilovgivning. — I Begyndelsen af hvert Læseaar fremlægges der i Højskolens Kancelli en Liste, paa hvilken de Elever, der baade ville høre nationaløkonomiske Forelæsninger og have Bevis herfor, skulle tegne sig. De, der saaledes have tegnet sig, ere forpligtede til at følge Undervisningen i Nationaløkonomi paa samme Maade som i de obligatoriske Fag; d. v. s.: naar de uden gyldigt Forfald udeblive skulle de erlægge Bøder paa 1 Kr., der tilfalde Stipendiekassen. Foruden de saaledes tegnede Elever, der i de forløbne tre Aar gennemsnitligt have udgjort 20, have ogsaa andre af Højskolens Elever samt Personer udenfor Højskolen, saakaldte «Extra-Elever», hørt Forelæsninger. Blandt disse sidste findes et Par Ingeniører, en Handelsbogholder, en Telegrafassistent, en Redaktør af en Industritidende, en Dr. phil. osv. Den Omstændighed at Deltagelsen i den nationaløkonomiske Undervisning er rent frivillig, har ganske vist medført, at Deltagernes Tal er blevet forholdsvis lille; men det maa paa den anden Side fremhæves, at de Elever, der overhovedet have taget Del i Undervisningen, have fulgt den med den største Interesse og draget den størst mulige Nytte af den. —

Forelæsningsaaet gaar fra 1. Oktober til 1. Maj. Ugenlig holdes to Forelæsninger à 1½ Time. — Undervisningsformerne ere: Forelæsninger, Examinationer, og Ekursioner til industrielle Etablissemeter (efter tysk Mønster). — Paa Grund af den knappe Tid, der er indrømmet den nationaløkonomiske Undervisning, kan der naturligvis kun gives den en elementær Karakter. — Programmet for Undervisningen lyder, for 1880—81, saaledes:

A. Nationaløkonomi.

I. Indledning. Husholdningens Begreb og Væsen. Forskjellige Arter af Husholdning. Lovene for Husholdningen og disse Loves Videnskab. Betydningen af Studiet af Nationaløkonomi. Den økonomiske Udviklings Hovedfaser.

II. Grundbegreber. De menneskelige Fornødenheder. Formue. Værdi.

III. Produktionen. Dens Væsen og almindelige økonomiske Opgave. Naturens Medvirken. Arbejdet som Produktionsfaktor. Den nationale Arbejdskrafts Omfang og Uddannelse. Arbejdets økonomiske Organisation: dets Deling og Forening; Betingelserne herfor, Fordele og Mangler. Kapitalen. Maskiner. De forskjellige Former for Driften («Unternehmung»). Aktieforetagender og Lovgivningen herom. Betingelserne for Produktionens Udvikling. Den store og den lille Industri. De forskjellige Industrigrænes Karakter.

IV. Omsætningen. Ombytningen og dens forskjellige Former. Bytteværdi og Pris. Lovene for Prisdannelsen. Mønt. Møntvæsenets Udvikling og Indretning med særligt Hensyn til Sverig. Kreditens Begreb, Arter og økonomiske Virkninger. De forskjellige Arter Kreditpapir. Møntrepræsentativer. Banker og Kreditinstituter. Det svenske Bankvæsen og Banklovgivning. Transport- og Kommunikationsvæsenet. Handelen. Frihandel og Toldbeskyttelse.

V. Fordelingen. Dens almindelige økonomiske Opgave. Forskjellige Arter af Indkomst. Arbejdsløn. Kapitalrente. Driftsherregæst. Jordrenten.

VI. Forbruget. Forskjellige Arter. Ligevægt mellem Produktion og Forbrug. Overproduktion og Kriser. Forsikring. Luxus.

VII. Nationaløkonomiens Historie. Oldtiden.

Middelalderen. Merkantilismen. Fysiokraterne. Adam Smith og hans Skole. Den nyeste Tid. (Erfaringen har — mener Hr. Westman — vist det at være fordelagtigst at henlægge den historiske Oversigt til Kursusets Slutning i Stedet for til dets Begyndelse).

VIII. Exkursioner til industrielle Etablissementer, med dertil hørende Redegjørelser og Samtaleøvelser.

Endelig — forsaavidt der gives Anledning dertil og Tid haves —, Specialforelæsninger over Spørgsmaal paa Dagsordenen.

B. Næringslovgivning.

Historisk Overblik over den svenske Næringslovgivnings Udvikling. Almindelige Forskrifter om Udøvelse af Handel og Industri. Særlige Bestemmelser om visse Industrigrene. Retsforholdet mellem Arbejdsherrer og Arbejdere. Fabriklovgivningen. Patentlovgivningen. Beskyttelse af Mønstre og Varemærker. Bjergværkslovgivningen. Expropriationsloven. Vexel- og Konkurslovene (samt forskellige andre Punkter af den økonomiske Lovgivning, der behandles under A).

Læreren i Nationaløkonomi og Næringslovgivning ved den Stockholm'ske tekniske Højskole er Hr. vice Härads-höfding Claes Westman. Ogsaa ved andre svenske tekniske Skoler end Højskolen har han givet Undervisning i Nationaløkonomi.

Schweizes berømte polytekniske Højskole, «das eidgenössische Polytechnikum» i Zürich, der ifølge Forbundsforfatningen af 1848 er et Forbundsinstitut (medens de schweiziske Universiteter ere kantonale Anstalter), bestaar af følgende syv Afdelinger: 1) Ingeniør-, 2) Mekaniker-, 3) Arkitekt-, 4) Kemiker-, 5) Landbruger- og Skovbruger-Afdelingen (i to Underafdelinger), 6) den matematisk-naturvidenskabelige samt 7) den historisk-literære Afdeling. I den sidste Afdeling, der — som en Art «filosofisk Fakultet» — supplere de øvrige sex, doceres blandt andre Fag: Nationaløkonomi, Statsret, Forvalt-

ningsret, Handelsret, Retslære, politisk Historie, fremmed Literatur etc. For Land- og Skovbrugere er Nationaløkonomien obligatorisk, for Landbrugerne desuden Finansvidenskab. Anbefalet, — d. v. s. optaget i Studieplanen, men ikke obligatorisk — er Nationaløkonomien for Ingeniører og Mekanikere. — Den nuværende Professor i Nationaløkonomi er Prof. Dr. G. Cohn. I fire ugenlige Timer (Oktober—Marts) læser han over Nationaløkonomiens «almindelige Del», med et Tilhørertal paa omtrent 70. Finansvidenskab læser han i to ugenlige Timer. Ved Siden af Forelæsningerne har han indrettet et nationaløkonomisk «Practicum», Examinatorier, Colloqvier, Diskussioner etc. — Man arbejder for Øjeblikket paa en Reform af det zürichske Polyteknikum, og det antages, at der fremtidigt vil blive indrømmet Nationaløkonomien en større Plads.

Inden Prof. Cohn kaldtes til Zürich, beklædtes det nationaløkonomiske Professorat her af Prof. Dr. V. Böhmert. I et Program for 1872 har han givet en udførlig Oversigt over den Plan og Methode, som hans Erfaringer fra en fleraarig Docentvirksomhed anbefalede ham at følge. Det Følgende er et Sammendrag heraf:

A. Politisk Økonomi.

1. Indledende Fremstilling af den politiske Økonomis Opgaver og Formaal, Begreb og Væsen. Lovmæssighed og Orden i det økonomiske Liv. —
2. Den politiske Økonomis Stilling til de beslægtede Videnskaber og til det praktiske Liv. —
3. Omrids af den politiske Økonomis Historie. —
4. Anbefaling af nationaløkonomiske Skrifter til Privatstudium. —
5. Grundlag og Grundbegreber. Mennesket som Økonomiens Subjekt. Dets Fornødenheder. Mennesket som socialt Væsen. Den personlige Interesse og Almenaand som det økonomiske Livs Drivkræfter. Objekterne: Vare, Værdi, Formue, Rigdom. —
6. Produktionen. Naturen og Naturkræfterne som For-

betingelserne. Arbejdet. Arbejdsdeling. Den internationale Arbejdsdeling. Kapitalen. Produktionsfaktorernes Samvirken. Ejendomsinstitutioner. — 7. Omsætningen. Bytteforhold. Pris. Penge. Kredit. Kommunikationsmidlerne. — 8. Fordelingen. Arbejds løn. Kapitalrente. Jordrente. — 9. Forbruget. Luxus. Assurance. Statsforbrug. — 10. Befolkningslære. — 11. Speciel Del. Produktionens Hovedgrene. Urproduktion. Industri. Handel. Immateriel Produktion. — 12. De forskellige Virksomheders Solidaritet. Skildring af Verdensøkonomien, Verdensudstillinger, Verdensomsætning.

B. Økonomisk Politik.

1. Den økonomiske Politiks Begreb og Omraade og Forhold til Statsforvaltningslære og Politividenskab. Statens Opgaver. — 2. Den økonomiske Politiks Hovedretninger. Forsvarsvæsenets økonomiske Betydning. Konsulatsvæsenet. Retspleje og Politi. Omsorg for Arbejdet; Arbejdernes Kontraktforhold, Lønningsvæsen, Striker, Kvinde- og Børnearbejde, Søndagsarbejde, Arbejdstiden, Normalarbejdsdag. Driftsherrerens Erstatningspligt. Landarbejdere. Fabrikarbejdere. Tyende. Arbejderforsikring. Socialisternes Fordringer til Staten. Den socialdemokratiske Stat. Opgaver for en Arbejderlovgivning. Arbejder-spørgsmaalet. Udvandringsvæsen. Omsorg for Kapitalen. Rentefrihed. Vexel-, Konkurs- og Hypotheklove. Statens Stilling til Sparekasser og til Forsikringsanstalter. Bankpolitik. — 3. Speciel Omsorg for enkelte af Produktionens Hovedgrene: a. Agrar- og Forstpolitik; b. Industripolitik: Lavsvæsen, Næringsfrihed, Fabrik-, Patent-, Mønster- og Varemærkelovgivning, Industriudstillinger, teknisk Undervisning; c. Handelspolitik: Told-, Mønt-, Markeds-, Børs- væsen; Søfartsforhold, kommerciel Undervisning; Kommunikationsforhold, Jernbanevæsen etc. etc. — 4. Kriser og Statens Forhold til dem. — 5. Fattigvæsen.

C. Finansvidenskab.

Finansvidenskabens Begreb, Opgaver og Forhold til de øvrige økonomiske Videnskaber. Budgettets Betydning. Statshusholdning og Privathusholdning. — Statsudgifterne. — Statsindtægterne, Domæner, Regaler, Gebyr, Skatter, Statslaan og Statsgjæld etc.

Endelig: Practica, Examinatorier, Diskussioner, Exkursioner etc.

Blandt de tyske Stater staar Preussen vistnok lavest. Ved nogle af de preussiske tekniske Højskoler meddeles den nationaløkonomiske Undervisning kun meget flygtigt af en «Hjælpelærer», ved enkelte maaske endog slet ikke; ved atter andre, saaledes i Aachen, er Nationaløkonomi derimod et ordenligt Lærefag.

I Berlin er Forholdet saaledes: Udaf en Haandværkerskole udviklede der sig et «teknisk Institut» (1821), et «Gewerbe-Institut» (1827), et «Gewerbe-Akademie» (1866). Dette «Gewerbe-Akademie», der overvejende lagde Vægten paa den praktiske Uddannelse, er først for ganske nylig blevet ført nærmere hen til de moderne «Polyteknika», og er nu (1879) blevet omdøbt til en «kgl. teknisk Højskole». Allerede ved «Gewerbe-Akademie» havde Nationaløkonomien en Plads; men naar man tager i Betragtning den væsentlige praktiske Karakter, som Akademiet havde, vil man let forstaa, at de Foredrag i Universitets-Stil, der blev holdte her (bl. A. af Proff. G. Hanssen og Ad. Wagner), ikke kunde glæde sig over nogen stor Tilhørerkreds; Deltagelsen var jo ganske frivillig. Nu er Dr. M. Meyer, en mindre lærd men mere praktisk Mand, ansat som Docent ved den «tekniske Højskole». Om Vinteren læser han «theoretisk», om Sommeren udvalgte Kapitler af den «praktiske» Nationaløkonomi, navnlig Penge- og Bankvæsen, Handelspolitik, Industripolitik, Kommunikationsvæsen. I sine Foredrag tager han stadigt Hensyn til Praxis, indfletter Exempler hentede fra Teknikerens Virkeomraade osv. — Af Deltagere, der betale for Forelæsningerne, var der i det sidste Semester 24 tilstede. De Udvidelser, den tekniske Højskole i en nær Fremtid vil blive Gjenstand for, ville ogsaa komme den nationaløkonomiske Undervisning til Gode.

Langt højere end Preussen staar Kongeriget Sachsen.

Det sachsiske Polyteknikum i Dresden indtager i flere Retninger en saa ejendommelig Stilling, at det nok har Krav paa en særlig Opmærksomhed.

Ejendommelighederne skrive sig hovedsagelig fra den Forbindelse, der i nationaløkonomisk og statistisk Henseende er bragt tilveje imellem det sachsiske Polyteknikum og det sachsiske statistiske Bureau: dettes Chef, Prof. Dr. V. Böhmert, er tillige nationaløkonomisk Professor ved Polyteknikum, og det statistiske Bureau har blandt sine andre Opgaver ogsaa den at støtte de polytekniske Elever i deres nationaløkonomiske og statistiske Studier.

De polytekniske Lærestalter have i den korte Tid, ikke ret mange Tiaar, i hvilke de have bestaaet, udviklet sig kraftigt henimod det Maal: at blive Universiteterne, hvis Historie rækker over Aarhundreder, fuldt jævnyrdige. Udgaende fra Haandværkerskoler eller rent praktiske tekniske Skoler have de mere og mere stræbt at blive sande Højskoler. Men paa Højskolerne gjælder det — hævder Prof. Böhmert — først og fremmest at udvikle Elevernes Aandsdannelse, at pleje deres videnskabelige Sans, at oplyse dem om Kræfternes og Massernes Virken, over Stoffernes Sammenhæng og de mekaniske Fænomeners Væsen, at spore til selvstændig Forsken og Tænken; — og Oplæringen i det rent Praktiske maa træde mere i Baggrunden. Højskolens Elever maa derfor først studere Grundvidenskaberne, fra dem efterhaanden skride frem til de anvendte Videnskaber, og endelig gaa over til de rent faglige Øvelser. Højskolen kan tillige være en praktisk Øvelsesskole (som Universitetet for Medicinerne, den polytekniske Lærestalt for Kemikere og Mekanikere);

men den specielle Fagpraxis maa dog aldrig opfattes som Hovedsagen. Det Nødvendigste og Karakteristiske for en Højskole-Opdragelse er en universel humanistisk Uddannelse, med hvilken den videnskabelige Forskningsmethode og et Overblik over Verdensøkonomiens Gang lettest kan erhverves. Ikke blot Jurister, Medicinere, Theologer og Filologer, men ogsaa Ingeniører, Mekanikere osv. trænge til denne universelt humanistiske Uddannelse. Saalænge Nationaløkonomien holdes borte fra de polytekniske Skoler, vil der være et betydeligt Hul i denne Uddannelse. Vi træffe daglig udmærkede Teknikere, hvis Dannelse er mangelfuld, navnlig fordi den ikke strækker sig ind paa det nationaløkonomiske Omraade. De have gennemgaaet en polyteknisk Skole, og ere dér blevne uddannede til udmærket kyndige Teknikere, men *kun* til Teknikere; — i nationaløkonomisk Henseende er deres Aand ikke bleven modnet dér, og Følgen af den ensidige Uddannelse viser sig ofte deri: at de ere uskikkede til selvstændigt at lede et større Foretagende. I tidligere Tider, da Industri og Handel bevægede sig i snævrere, mere let overskuelige Baner, var den tekniske Ensidighed mindre farlig; men i Dampens og Elektricitetens, i Verdensøkonomiens Tidsalder er det vanskeligere at overskue de økonomiske Forhold i deres Brogethed og Sammensathed for Den, der mangler en almindelig humanistisk og økonomisk Dannelse. Dette er ogsaa blevet erkjendt af mange polytekniske Lærestalter, og særligt har Prof. Böhmert efter Evne arbejdet paa Dresdner Polyteknikernes nationaløkonomiske Dannelse.

Udgaaende fra de ovenfor gjengivne Betragtninger har Prof. Böhmert ikke indskrænket sig til ved den poly-

tekniske Lærestalt at holde Forelæsninger over politisk Økonomi, og udvalgte Afsnit af økonomisk Politik, over Verdensøkonomiens Historie og Udvikling, Industri- og Handelspolitik etc., — men til Forelæsningerne knytter han praktiske Øvelser, Seminarieøvelser*) o. L. (i hvilke forøvrigt ikke blot den polytekniske Lærestalts Elever, men ogsaa unge Ministerialembedsmænd, Lærere, Læger m. Fl. tage Del). En Aften ugenlig samles om Vinteren Deltagerne i disse Øvelser («Seminarie-Medlemmerne») hos Böhmert for at diskutere økonomiske Spørgsmaal. Den, der indleder Diskussionen («Referent» og «Correferent»), faar hos Böhmert Oplysning om den Literatur, der bliver at tage Hensyn til, samt, om fornødent, forskjellige Vink med Hensyn til den Maade hvorpaa Spørgsmaalet skal gribes an. Forsaavidt Indledningsforedragene indeholde noget virkeligt Nyt og Selvstændigt, og forsaavidt de overhovedet egne sig dertil, offentliggøres de, i det statistiske Bureaus Tidsskrift eller andetsteds. Adskillige Jernbanespørgsmaal ere her blevne behandlede, fremdeles Spørgsmaal om Arbejderforhold, om Aktieselskaber, om Bankforhold etc.; endvidere nys udkomne Love eller indbragte Lovforslag etc. etc. Bestandig søges Eleverne sporede frem til selvstændig Tænke, selvstændig Arbejde. — I nøje Forbindelse med de nævnte Diskussioner staa Excursionerne. Ved Excursioner til industrielle Etablissements, Landbrug, Kommunikations-

*) Om disse Øvelser se min Afhandling: •Om den nationalekonomiske og statistiske Universitets-Undervisning. I. Om Udvikling af Selvvirksomhed hos de Studerende. II. Oplysninger om de praktiske nationalekonomiske og statistiske Øvelser ved de tyske Universiteter. Særtryk af •Nationalekonomisk Tidsskrift• XIII. Kjøbenhavn, Bianco Lunos Bogtrykkeri. 1879.

anstalter osv. skulle Eleverne selv umiddelbart betragte Produktionsmaaderne, Arbejdsprocesserne, de forskjellige administrative Indretninger, — og betragte dem fra et økonomisk Synspunkt. Det er ikke nok, at Eleverne *høre* Noget om Arbejdets Deling, Storindustri og Lilleindustri etc.; — de skulle *se* med deres egne Øjne. Overbevist om Nødvendigheden heraf har Böhmert med sine Forelæsninger og andre Øvelser om Sommeren regelmæssigt forbundet økonomiske Excursioner. Han har med sine Elever besøgt store Fabriker, og har betonet, at Opmærksomheden navnlig skulde rettes mod Storindustriens Organisation og Leddeling; han søgte eller lod Eleverne søge Oplysning om Prisforhold, om de Steder hvor Raastofferne hentedes, og hvor Afsætningen skete, om Anvendelsen af Dagløn eller Akkordløn, om Arbejdstiden, om Fabrikkontrollen, om Hjælpekasser, om Arbejderboliger etc. etc. Paa en følgende Diskussionsaften aflagde en Studerende saa Beretning om det Sete, supplerede den med yderligere Meddelelser vedrørende den besøgte Fabrik, hvorefter den økonomiske Betydning af de forskjellige Indretninger blev gjort til Gjenstand for Diskussion. Andre Excursioner gjælde Jernbaneforetagender, Toldbodforhold, Børser etc. etc. Den nationaløkonomiske Professor er saaledes ikke udelukkende henvist til Kathedret; han kan føre sine Elever umiddelbart hen til det økonomiske Livs praktiske Former; han kan medvirke til, at de ved selvstændige Iagttagelser modtage Indtryk og Impulser, og han kan benytte sig heraf under sine Bestræbelser for at lutre og klare sine Elevers økonomiske Forestillinger.

Ved det kgl. württembergske Polyteknikum i Stuttgart meddeltes indtil 1879 den nationaløkonomiske

Undervisning af Dr. Landgraf; nu er den overtaget af Finansraad Dr. Schall. Om Vinteren læses der i 3 ugentlige Timer over politisk Økonomi; i Sommeren i det samme Timetal over økonomisk Politik. Forelæsningerne suppleres af Ekursioner til Omegnens Fabriker og andre praktiske Øvelser. Det « anbefales » Arkitekterne, Ingeniørerne, Maskinbyggerne og Kemikerne at høre de nationaløkonomiske Forelæsninger. Examensfag er Nationaløkonomi kun for Bjergværkskandidater.

I Bayern er der ved den tekniske Højskole i München et ordenligt nationaløkonomisk Professorat, der for Tiden beklædes af Prof. Dr. Max Haushofer. Om Vinteren docerer han fire Timer ugentlig Nationaløkonomi, om Sommeren fire Timer ugentlig Finansvidenskab. Ved dette Polyteknikum er der (ligesom i Zürich) en Afdeling for Landbrug, hvor Nationaløkonomi er optaget som obligatorisk Fag. Og desuden er baade Nationaløkonomi og Finansvidenskab foreskrevne Fag for de Teknikere, der forberede sig til Ansættelse ved Statens Kommunikationsanstalter (Post og Jernbane). Ved Examen høres der i de nævnte Fag. Men Kemikerne, Mekanikerne, Ingeniørerne og Arkitekterne besøge ogsaa, omend frivilligt og uregelmæssigt, de nationaløkonomiske Forelæsninger. Tilhørertallet varierer mellem 70 og 140.

En fremragende Stilling indtager det badensiske kgl. Polyteknikum i Karlsruhe, saavel i andre Henseender som med Hensyn til Nationaløkonomiens Plads.

For Nationaløkonomien har der her i omtrent to Decennier været et ordenligt Professorat. Medens tidligere en Justitsembedsmand havde holdt nationaløkonomiske Forelæsninger, blev Emminghaus i 1862 kaldet til Karlsruhe som ordenlig Professor. Siden 1874 beklædes dette Professorat af Prof. Dr. J. Lehr. — I Theorien ere alle de Studerende ved Polyteknikum forpligtede til at følge de nationaløkonomiske Forelæsninger; faktisk stiller Forholdet sig dog saaledes, at kun de, der interessere sig herfor, give Møde. — Prof. Lehr, der i Almindelighed samler en ret tilfredsstillende Tilhørerskare om sig, indlader sig ikke meget paa subtile Definitioner, men søger at gjøre sine Forelæsninger interessante, praktiske og afpassede efter Teknikeres særlige Behov. Om Vinteren læser han (i 21 Uger med 4 Timer) over politisk Økonomi og økonomisk Politik, saaledes at navnlig Roschers og Rau-Wagners Haandbøger lægges til Grund. Efter hans Opfattelse er der imidlertid ingen ren «theoretisk» Nationaløkonomi, og Adskillelsen mellem en «theoretisk» og en «praktisk» Nationaløkonomi skyldes for en stor Del Trangen til pædagogisk Overskuelighed. Den «praktiske» Nationaløkonomi er egenlig kun en mere speciel Fremstilling af enkelte Omraader, Produktionsbrancher, Anstalter etc. Han griber derfor under Fremstillingen af den «theoretiske» Del jævnlig over i den «praktiske», og kun egenlig for Forstmænd (Karlsruhes Polyteknikum omfatter ogsaa Skovbrugsundervisningen) giver han en specialiseret Fremstilling af Skovbrugets Nationaløkonomi (i 63 Timer). Om Sommeren læser han endvidere (i 12 Uger à 3 Timer) over Finansvidenskab samt (i 12 Uger à 2 Timer) over Jernbanepolitik. De sidste Forelæsninger har han oprindeligt indrettet for Maskinbyggere og Ingeniører.

Dertil kommer — efter Tid og Lejlighed — Specialforelæsninger over Penge og Banker, Socialismen etc. etc. Naturligvis maa den nationaløkonomiske Professor bestandigt have for Øje, at de Studerendes Tid er stærkt optaget af de tekniske Fag; forøvrigt har han ganske frie Hænder. — Om Nationaløkonomien som Examensfag er at bemærke: de Ingeniører, der tage Statsexamen, maa lade sig prøve i Nationaløkonomi og Jernbanepolitik. De Maskinbyggere, der ønske at indtræde i Statstjeneste, behøve kun at præstere Bevis for at de flittigt have besøgt Forelæsningerne. Forstmændene maa lade sig prøve i Nationaløkonomi, Finansvidenskab og Forstpolitik.

Af Østrigs polytekniske Lærestalter er den k. k. tekniske Højskole i Wien den vigtigste. Prof. Dr. Blodig beklæder her det nationaløkonomiske Katheder. Under sine Forelæsninger følger han i Hovedsagen det Böhmer'ske ovenfor meddelte Program. — Ved denne polytekniske Lærestalt er der desuden et særligt, ordenligt Professorat for Statistik. Den statistiske Professor, Prof. Dr. Brachelli, læser over Industristatistik og over europæisk sammenlignende Statistik.

I Frankrig er Joseph Garnier nationaløkonomisk Professor ved «l'École des ponts et chaussées». Ved «l'École polytechnique» har Nationaløkonomi ingen Plads, hvorimod den doceres ved forskellige andre tekniske Skoler.

I Belgien docerer for Exempel Emile de Laveleye «l'économie industrielle» — der i Virkeligheden er

det Samme som Nationaløkonomi, kun betragtet fra et særligt industrielt Synspunkt — ved Bjergværks- og Industriskolerne i Liège.

Ogsaa ved italienske polytekniske Lærestalter er der ansat Professorer i Nationaløkonomi og Statistik.

Ja, hvis en Opgivelse af Prof. Böhmert i hans Bog om det nationaløkonomiske Studium holder Stik, maa Nationaløkonomien i Rusland endog indtage en mere end sædvanlig gunstig Plads ved den polytekniske Lærestalt i Riga.

Det mangler altsaa ikke paa gode Exempler, som vi kunne følge, — og burde følge.

Ann. I. Nogle faktiske Oplysninger om Nationaløkonomiens Stilling ved Udlandets polytekniske Lærestalter har jeg hentet af:

Böhmert: Das Studium d. Wirthschaftswissenschaften an d. techn. Hochschulen. Programm d. eidgen. Polytechnikum. 1872.

Böhmert: fl. Afhandl. i det sachsiske statistiske Bureaus Tidsskrift.
Meyer: Technik u. Nationalökonomie. 1879.

Programm d. k. k. technischen Hochschule in Wien. 1879.

Programm d. kgl. württemb. Polytechnikums zu Stuttgart. 1879.

Wagner: Zur Statistik u. zur Frage d. Einricht. d. nationalök. u. statist. Unterricht an d. deutschen Universitäten; i Zeitschr. d. k. pr. statist. Bur. 1877.

Westman: En Undervisningsfråga för dagen. 1877.

Men de fleste faktiske Oplysninger har jeg dog faaet ved personlige Meddelelser fra følgende Herrer, hvem jeg herved bringer min Tak: Prof. Dr. Blodig, Prof. Dr. Böhmert, Prof. Dr. Cohn, Prof. Dr. Haushofer, Prof. de Laveleye, Prof. Dr. Lehr, Docent Dr. Meyer, Frédéric Passy (Paris), Finansraad Dr. Schall, vice Häradshöfding Westmann.

Ann. 2. Efter at foranstaaende Artikel var sat, har Hr. P. Schmidt (Dresden) tilskrevet mig nogle mere specielle Oplysninger om den nationaløkonomiske Undervisning ved det sachsiske Polyteknikum i Dresden. Prof. Dr. Böhmert læser her om Vinteren ugenlig 2—3 Timer *•teoretisk•* Nationaløkonomi, og afvexlende 1 Time Statistik eller 1 Time Finansvidenskab og Finansstatistik. Om Sommeren læser han ugenlig 2 Timer *•praktisk•* Nationaløkonomi og 1 Time Industrielære. Som alt bemærket i Artiklen er det til Vinterforelæsningsne, at Seminaricøvelserne slutte sig, medens Excursionerne slutte sig til Sommerforelæsningsne.
